

Morálne poslanie kresťanov v hospodárstve vo svetle encykliky *Centesimus annus*

René Balák

Život spoločnosti sa po roku 1989 čoraz viac koncentruje na problematiku hospodársko-spoločenského života a táto oblasť je z hľadiska sociálneho učenia cirkvi veľmi dôležitá, nakoľko umožňuje človeku a spoločnosti sociálnoekonomické zabezpečenie života každého člena spoločnosti. Preferovanie tejto oblasti je pochopiteľné v spojitosti s globálnou tendenciou ekonomického a hospodárskeho integralizmu, ku ktorému programovo smeruje celý svet. Je nutné poukázať na niektoré morálne ambivalentné postupy a ciele tohoto smerovania, ktoré nemá v mnohých prípadoch pozitívny dopad na duchovný a morálny život ľudskej osoby.

Pred kresťanmi stojí viacero morálnych úloh spojených s hospodárskym životom spoločnosti. Encyklika *Centesimus annus* jasne poukazuje na potrebu „...poukázať na zvláštne problémy i nebezpečenstvá, ktoré sa rodia vo vnútri vyspelých ekonomických systémov a spájajú sa s ich špecifickými vlastnosťami“¹. Poslanie kresťanov spočíva v prezentácii a v presadzovaní pravdivých úloh hospodárskeho a ekonomického systému, nakoľko realita v tejto oblasti často nerešpektuje dôstojnosť ľudskej osoby a hospodárstvo sa stáva nástrojom alienácie človeka. Pravdivá teologickomorálna analýza poukazuje na ekonomickohospodársku realitu po roku 1989, ktorú možno úspešne riešiť pri zohľadnení duchovných, morálnych a náboženských daností človeka a spoločnosti.

Impostačné zoskupenie teologickomorálnej problematiky v špecifickej hospodárskej, ekonomickej a spoločenskej oblasti, v ktorej sa má poslanie kresťanov realizovať, je naznačené v encyklike veľmi jasne. „Dnešný svet si čoraz väčšmi uvedomuje, že riešenie vážnych národných a medzinárodných problémov nie je len otázkou hospodárskej produkcie alebo právneho či spoločenského poriadku, ale vyžaduje aj jasné morálno-náboženské hodnoty, ako aj zmenu zmýšľania, správania a štruktúry“². Poukázanie na morálne a hospodárske potreby dnešnej spoločnosti v ich mnohorakosti je konštatáciou vedúcou k širokospektrálnemu teologickomorálnemu pohľadu na realitu, pričom riešenie tejto problematiky si vyžaduje multidimenzionálny náhľad morálnej teológie.

Hospodársky a ekonomický život človeka a spoločnosti sa podľa morálnej teológie a podľa sociálneho učenia cirkvi má zamerať na službu konkrétnemu človekovi vedúcu k seberealizácii človeka, čiže hospodársky a ekonomický život sa nekonzentruje len na maximálny zisk, ale i na uspokojenie ostatných potrieb širokej vrstvy ľudskej spoločnosti, kde vystupujú do popredia základné životné potreby každého človeka. Celá oblasť hospodárskej aktivity kresťanov sa má riadiť skutočnými a pravdivými potrebami ľudí ako aj úrovňou ich uspokojovania, ktorá sa meria dôstojnosťou ľudskej osoby.

Od tradičnej morálnosti v oblasti hospodárstva sa spoločnosť uberať k morálnosti v kontexte pluralizmu, kde nastupuje určitá divergencia medzi morálnosťou a hospodárskym životom človeka a spoločnosti. Toto špecifické *novum* je v kairologickej perspektíve celej ekonómie spásy morálnou výzvou pre kresťanov, aby *hic et nunc* poukázali na nutnú a prirodzenú spojitosť hospodárstva a ekonomiky s morálnymi princípmi³.

¹ Tu sa prejavuje jasná potreba pravdivého pohľadu na spoločnosť, ktorej rozvoj sa nemôže merať výlučne podľa hospodárskych a ekonomických výsledkov, pretože existuje nebezpečenstvo redukcionalizmu tejto kategórie rozvoja spoločnosti len do tejto dimenzie. Por. CA 36.

² Por. CA 60. Kresťania v rámci napomáhania rozvoja spoločnosti majú vo svojom poslaní vidieť fundamentálne kresťanské predpoklady pre riešenie situácie. Hospodárske a ekonomické kritériá sa nemôžu stať určujúcou kategóriou integrálneho rozvoja človeka a spoločnosti.

³ Totiž konanie človeka v tejto oblasti sa nemôže riadiť výlučne ekonomickými a hospodárskymi pravidlami, ktoré sú svojou povahou autonómne, ale ako každá oblasť slobodného ľudského angažovania i hospodárstvo a ekonomika sa musia riadiť morálnymi normami, nakoľko ide o zodpovednosť za každý slobodný ľudský čin.

Hospodárska dimenzia je reflektovaná v morálnej teológii ako oblasť, ktorú je nutné legitímne posúdiť, pretože akékoľvek konanie človeka podlieha morálnemu hodnoteniu, nakoľko má rešpektovať morálne požiadavky vyplývajúce z poriadku pravdy a dobra v kontexte ľudského bytia⁴. Poslaním kresťanov je konať v súlade s morálnym charakterom rozvoja, ktorý je možný v súlade s týmto prirodzeným poriadkom, ktorý je v centre hospodárskeho konania a stanovuje morálne normy i direktívy pre kresťanov v perspektíve *tertio millennio*. Čiže kresťania majú konať podľa miery vlastnej ľudskosti, ktorú rešpektuje vtedy, ak zachováva morálne normy, ktoré sú obsiahnuté v doktrínálnom postoji cirkvi.

Doktrínálny kontext teologickomorálnej problematiky, ktorou je hospodárstvo, prezentuje fundamentálne biblické východisko pre poslanie kresťanov. Tvorcom, stredobodom a cieľom hospodárskospoločenského života je človek⁵, pričom sa kresťania vo svojom poslaní majú riadiť touto základnou morálnou a antropologickou normou (v kontexte transcendentnosti ľudskej osoby). Všetky praktické morálne kroky kresťanov sa majú zameriavať v prospech človeka, ktorý sa zúčastňuje na hospodárskom živote spoločnosti, aby si zabezpečil nevyhnutné materiálne dobrá, prispievajúce k jeho seberealizácii v iných dimenziách jeho života. Naplnenie tejto morálnej požiadavky v duchu biblického imperatívu je morálnou povinnosťou kresťanov, vyplývajúcou z morálneho postoja viery.

Morálna teológia zohľadňuje v poslaní kresťanov biblickú perspektívu hospodárskeho života. Biblická teológia stvorenia prezentuje Boha Stvoriteľa (Por. Gn 14, 19 - 22), ktorého oslavuje celé stvorenstvo. Poslanie kresťanov má zohľadňovať, že centrálnym bodom stvoriteľského aktu Boha je stvorenie človeka (Por. Gn 1, 26 - 27), ktorý je pozvaný k pretváraniu sveta, čiže k jeho humanizácii v zhode s pôvodným božím plánom, teda podľa morálnych noriem, ktoré v plnosti prezentoval Ježiš Kristus. Tieto morálne normy sa vzťahujú na všetky oblasti ľudskej aktivity a na všetky interpersonálne vzťahy, ktoré sú poznačené hriechom.

Teologickomorálny pohľad na poslanie kresťanov akcentuje i teológiu vtelenia a vykúpenia, kde Kristovo vykupiteľské dielo naplno osvetľuje biblické chápanie spravodlivosti v kontexte zmluvy, ktorá je prejavom hlbokej lásky Boha k človekovi⁶. Idea starotestamentálnej (Por. Ex 20, 1 - 17; 22, 22 - 23, 3; Jer 22, 3; Syr 38, 33) i novotestamentálnej zmluvy (Por. Lk 10, 29 - 37; Mt, 25 - 33; Mk 7, 9 - 13; Lk 4, 18) umožňuje správne pochopenie biblického konceptu milosrdnej spravodlivosti, ktorá má svoje praktické vyjadrenie v rozličných špecifických situáciách. Kresťania v rámci svojho poslania v oblasti hospodárstva sú povolaní k nasledovaniu Kristovho príkladu milosrdnej spravodlivosti, kde sa predpokladá otvorenosť kresťanov voči svetu a potrebám človeka v hospodárskej oblasti jeho aktivity.

Biblický teologický pohľad osvetľuje určenie materiálnych dobier⁷, ktoré sú ovocím tvorivej hospodárskej aktivity človeka, ktorý naplňa príkaz Stvoriteľa (Por. Gn 1, 28). Zodpovednou hospodárskou aktivitou človek čoraz viac ovláda zem, ale jeho konanie nie je ponechané voluntarizmu alebo extrémnemu racionalizmu, lebo v rámci tejto zodpovednosti má stvorenstvo rešpektovať v duchu úcty voči Bohu pôvodný boží úmysel. Ekonomická a hospodárska aktivita človeka má byť primerane zacielená na zodpovedné využívanie darov zeme, na zodpovedné ovládnutie prírody a sveta, ktoré je príležitosťou pre človeka priblížiť sa týmto konaním k Bohu Stvoriteľovi. Biblický pohľad zdôrazňuje povolanie k participácii človeka na božom pláne spásy skrze hospodársku činnosť človeka a spoločnosti.

⁴ Por. SRS 33.

⁵ Por. GS 63.

⁶ Por. DiM 4.

⁷ Celá štvrtá kapitola encykliky je venovaná tejto problematike pod zorným uhlom klasickej kresťanskej témy o univerzálnom určení materiálnych dobier. Pápež v tejto najdlhšej časti podrobuje kritickej skúške existujúce politické ekonómie v duchu ich kompaktibility s dôstojnosťou človeka. Por. M. Novak. *Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York 1993 s. 119. Por. taktiež CA 30 - 43.

V kategórii poslania kresťanov je nutné posudzovať znamenia času v oblasti hospodárstva podľa dôstojnosti človeka, ktorý je výzvou pre kresťanov, aby boli soľou zeme a svetlom sveta (Por. Mt 5, 13 - 14). Práve skutočná tvár sveta a zeme v oblasti hospodárstva je jedným z najpálčivejších apelov pre kresťanov, ktorí nemôžu *apriori* považovať hospodársku aktivitu za zlo a rezignovať z aktívnej participácie. Je to rastúca potreba účasti kresťanov na hospodárskom živote spoločnosti, vyplývajúca z nedôstojnej sociálnej situácie miliónov ľudí, ktorí nemôžu uspokojiť svoje základné životné potreby, nakoľko sú považovaní za vec a nástroj pre dosiahnutie ekonomického zisku⁸. A predsa človek nie je vec alebo nástroj, s ktorým možno ľubovoľne manipulovať alebo ho využívať, ale je osobou, ktorá má svoju dôstojnosť a transcendentný rozmer.

V histórii sociálneho učenia cirkvi sa neustále poukazuje na negatívne následky absolutizácie hospodárskej roviny života spoločnosti, ktorá prináša v liberálnom kapitalizme neobmedzenú finančnú, politickú a ekonomickú moc úzkym skupinám ľudí⁹, ktorí nerešpektujú ľudskú dôstojnosť iných členov spoločnosti. Toto následne vedie k porušovaniu základných ľudských práv tých členov spoločnosti, ktorí sa angažujú v pracovnom procese, ako aj k porušovaniu suverenity štátu a k neschopnosti štátu plniť svoje základné poslanie, čo v konečnom dôsledku vedie k hospodárskym krízam a vojnám.

Teologickomorálny diskurz sa musí kriticky postaviť k zničeniu skutočného poslania štátu, ktoré sa redukuje do budovania *welfare state* alebo konštituovania extrémneho sociálneho štátu, ktorý totalitne alebo autoritatívne zasahuje do tých oblastí, ktoré prináležia do kompetencie menších a nižších spoločenských skupín, či dokonca do dudovania liberálneho a individualistického štátu, ktorý nezasahuje skoro do žiadnej oblasti. Poslaním kresťanov je v duchu encykliky prezentovať a brániť úlohu štátu v hospodárstve, kde má štát primeraným spôsobom dozeráť na dodržiavanie ľudských práv a subsidiárne pomáhať tam, kde si to okolnosti vyžadujú¹⁰, aby sa v hospodárstve mohlo realizovať spoločné dobro.

Poslanie kresťanov vychádza z pravdivého biblického antropologického konceptu, z analýzy ktorého jasne vyplýva zhodnotenie kapitalizmu a socializmu ako dvoch hlavných hospodárskych smerov, určujúcich vývoj vo svete. Antropologický omyl marxizmu, ktorý v socialistickom štáte redukoval človeka do materiálnej a ekonomickej roviny¹¹, sa prejavuje i v súčasnom hospodárskom živote spoločnosti. Čiže dnešná spoločnosť vychádza čiastočne z tých istých antropologických východísk, ktoré však tentoraz zdôrazňujú individualitu človeka a absolutizujú jeho bytie, slobodu a rozhodovanie v duchu demokratického liberálneho kapitalizmu. Tento (i pluralistický) demokratický kapitalizmus¹², ako hospodársko-ekonomický systém, vidí človeka v tejto oblasti ako jedinca, ktorý v rámci naplnenia svojich záujmov môže určovať a kreovať morálne normy podľa svojich utilitaristických záujmov.

Negatívne dôsledky takéhoto myslenia, rozhodovania a konania, ktoré sa redukuje do hospodárskej dimenzie (kde je človek chápaný výlučne ako *homo oeconomicus*), ktorá dominuje nad ostatnými, vedie k postupnej alienácii interpersonálnych vzťahov v spoločnosti. Súčasná civilizácia napriek deklarovanému smerovaniu k humanizmu a antropocentrizmu má slabosť, ktorá vyplýva z nepravdivej koncepcie ľudskej osoby, čo spôsobuje v oblasti hospodárstva degradáciu človeka a deptanie pravdivých ľudských hodnôt. Kresťania sú preto povolaní, aby sa v duchu učenia cirkvi angažovali na obranu človeka v kontexte všeobecného

⁸ Por. ChL 5.

⁹ Por. QA 101 - 109.

¹⁰ Por. CA 48.

¹¹ Por. CA 13.

¹² Niektorí autori vidia tento systém ako jeden z najlepších. M. Novak však poukazuje na to, že demokratický kapitalizmus to nie je len slobodné podnikanie. Je tu potrebné zohľadniť morálnu kultúru, čnosti a hodnoty, na ktoré sa spolieha. Praktická múdrosť zakorenená v politických rozhodnutiach a v morálno-kultúrnom systéme podporuje konanie ekonomického systému, pričom morálna klíma a politické rozhodnutia podporujú vývoj. Por. M. Novak. *The Spirit of Democratic Capitalism*. Lanham Md. 1991 s. 56 - 57.

určenia časných dobier, náboženských a morálnych hodnôt¹³, ako aj pravdivého antropologického fundamentu a transcendentného cieľa človeka.

Poslanie kresťanov charakterizovať ako otvorenosť a pripravenosť riešiť súčasné hospodárske problémy v duchu solidarity¹⁴ i ako rešpektovanie autonómie tejto oblasti. Tieto preferované morálne postoje kresťanov majú naplniť zmysel evanjelia ako aj spoluurčovať vývoj v tejto oblasti. Čiže v duchu biblickej antropológie, solidarity, slobody konania, ktorá prináleží jednotlivcom i skupinám rôzneho charakteru, možno dosiahnuť pozitívne výsledky, pričom toto sú fundamentálne morálne požiadavky predovšetkým pre kresťanov, ktorí majú vychádzať i zo súčasnej situácie, ktorú vlastne podľa morálnych noriem reflektujú.

Od týchto základov sa odvíja hospodársky život človeka, ktorý je spätne ovplyvnený mnohými faktormi rôzneho charakteru. Priepastné rozdiely v spoločnosti sú spôsobené odklonom človeka od základných kresťanských východísk. Možno sa nazdávať, že doterajšie formy organizovania hospodárskeho života sa neosvedčili z dôvodu nerešpektovania osoby človeka, ktorý neustále hľadájúci materiálny blahobyť, spôsobuje sebe samému (i sociálne) utrpenie a prázdnotu ducha.

Kresťania, vzhľadom na negatívne skúsenosti ľudstva a na základe učenia cirkvi, odmietajú vo svojom poslaní teórie, ktoré absolutizujú zisk, princíp absolútneho voľného trhu a liberálnu teleológiu kapitalizmu, lebo nekontrolovateľná túžba po peniazoch je príčinou mnohých konfliktov, ktoré narúšajú sociálny poriadok¹⁵. To isté možno konštatovať v prípade extrémneho sociálneho usporiadania spoločnosti a hospodárstva, kde práva, ciele a záujmy jednotlivcov sú podriadené kolektivismu¹⁶, čo narúša dôstojnosť ľudskej osoby, oberá človeka o tvorivé schopnosti a degraduje ho do prostriedku, ktorý výlučne slúži zisku a záujmom spoločnosti.

Morálna teológia, odvolávajúc sa na encykliku, zdôrazňuje, že v živote človeka sú predsa potreby, ktoré nemožno výlučne ohraničiť do roviny ekonomiky alebo hospodárskeho trhového života¹⁷. Učenie cirkvi, odmietajúc komunistické ideológie, jasne hovorí o potrebe rešpektovania súkromného vlastníctva ale zároveň odmieta extrémnu formu nekontrolovateľného voľného trhu, ktorý zohľadňuje výlučne vlastné hospodárske záujmy a tak sa stáva antihumánnym. Individualistický kapitalizmus so svojim absolutizovaným trhom dominuje nad prácou skrze moc kapitálu¹⁸, čím sa stáva morálne i ľudsky neprijateľný, nakoľko neberie ohľad na slabých a bezbranných členov spoločnosti, ktorým sa upiera právo na existenciu z dôvodu ich nepotrebnosti či slabej produktivity.

Je poslaním kresťanov, aby poukázali na nutnosť rešpektovania súkromného vlastníctva a na jeho sociálne funkcie, ktoré sa realizujú podľa princípov solidarity, subsidiarity a spoločného dobra v každej dobe. Z tohto dôvodu sa vyžaduje, aby štát vytvoril spravodlivý hospodársky poriadok (rešpektujúci spomenuté práva človeka) a aby, predchádzajúc negatívnym dôsledkom, strategicky plánoval rozvoj v hospodárstve, kde formou koordinácie a projekcie aktivity človeka bude štát pozitívne vplyvať na sociálny, duchovný, morálny, kultúrny a náboženský stav obyvateľstva. Poslanie kresťanov spočíva v aktívnej participácii a osobnej účasti na poslaní štátu v tejto oblasti.

Centralistický alebo decentralistický spôsob stratégie plánovania v ich vyhranenej podobe nesú v sebe veľké riziká zneužitia. V poslaní kresťanov nejde len o poukázanie na negatíva týchto hospodárskych extrémov, ktoré vedú k chaosu, k nespravodlivosti a k

¹³ Por. CA 61.

¹⁴ Táto solidarita je v poslaní kresťanov chápaná aj ako účasť na sociálnom poslaní cirkvi vo svete. Por. J. F. Childress. *Social Service of the Church*. In: *A New Dictionary of Christian Ethics*. Ed. J. F. Macquarrie, J. Childress. London 1986 s. 594 - 595.

¹⁵ Por. CA 35.

¹⁶ Por. GS 65.

¹⁷ Por. CA 34.

¹⁸ Por. CA 10.

zneužívaniu moci, kde sa nerešpektujú oprávnené požiadavky človeka¹⁹, ale predovšetkým ide o prezentáciu toho, že morálna požiadavka rešpektovania sociálnej spravodlivosti a dôstojnosti je záväzná vždy a všade, ale miera aplikácie týchto kritérií musí zohľadňovať disponibilné bohatstvo národa, štátu alebo krajiny. Týmto spôsobom môže hospodárstvo slúžiť dobru človeka, ale zároveň nesmie výlučne stáť na pozícii vlastných zákonitostí, lebo sa obráti proti človekovi.

Čiže kresťania majú byť morálnym hlasom v spoločnosti, ktorý verifikuje potreby hospodárskych reforiem na Slovensku, ale tieto zmeny sa majú riadiť a posudzovať podľa spoločného dobra a podľa skutočných potrieb človeka. Z hľadiska morálnej teológie ide o dary, ktoré človek dostal od Stvoriteľa, ktoré má využiť v súlade s božím plánom spásy. Tieto tvorivé schopnosti človeka, ktoré sa v ekonomickom slovníku definujú ako ľudský kapitál, sú podmienkou akéhokoľvek hospodárskeho pokroku a rozvoja spoločnosti, čiže nie je ním privatizácia pre vybrané skupiny ľudí, ani zahraničný kapitál, ktorý je pre skorumpovaných predstaviteľov štátu jediným meradlom rozvoja a ekonomickej stability.

Poukazuje sa na skutočné poslanie štátu, ktorým je i kreácia hospodárskeho právneho systému, ktorý bude na princípe spravodlivosti a lásky regulovať vzťahy v tejto oblasti a chrániť majetok jednotlivca ako aj regulovať vzťahy v oblasti spoločného majetku²⁰. Špecifickú úlohu v tomto procese majú zohrať kresťania, ktorí svojou angažovanosťou majú napomôcť k spravodlivej účasti (podľa princípu proporcionality) každého pracujúceho človeka na vlastníctve výrobných prostriedkov, zisku a riadení²¹. Participácia kresťanov na tomto konštituovaní právnych hospodárskych predpisov spočíva v účinnej implementácii kresťanských východísk do hospodárskych právnych predpisov, ktoré budú garantovať právo pracujúcich na vlastníctvo v kontexte vyššie spomenutých skutočností.

Hospodárskospoločenská rovina života spoločnosti, jestvujúc ako široké pole spoločenskej angažovanosti kresťanov, je zacielená na vytváranie optimálnych podmienok pre život a fungovanie spoločnosti ako aj človeka²². Teda nie je možné, aby táto oblasť aktivity človeka bola výlučným zmyslom existencie človeka, pretože má subsidiárny charakter a má umožniť existenciu a rozvoj ľudskej osoby v dôležitejších dimenziách jej života.

Teda ide aj o problematiku výberu určitej formy výroby a spotreby, ktorá vyjadruje určitú kultúru, a celá oblasť hospodárstva je aj morálnou a kultúrnou voľbou²³. Prítomná situácia alebo v teologickom zmysle *kairos* je momentom pre kresťanov, v ktorom sa otvára široké pole morálnych problémov hospodárskeho charakteru, ktoré majú kresťania v duchu proporcionálnej kooperácie riešiť. Čiže každá hospodárska a ekonomická činnosť má svoj morálny rozmer, ktorý vyjadruje kultúrnomorálne myslenie človeka a spoločnosti, čo poukazuje na potrebu aplikácie morálnej normy v tejto dôležitej dimenzii života.

Participácia kresťanov na hospodárskoeconomickom živote (v duchu demokratického kapitalizmu) je nutná predovšetkým v morálnom kontexte kultúrnej a morálnej voľby každého človeka v tejto oblasti, ktorá podlieha určitým ilúziám. V oblasti ekonomiky a hospodárstva si kresťania musia byť vedomí, že „možnosť a slabosť súčasného sveta je v tom, že si predstavuje takú organizáciu sveta, ktorá by navždy odstránila hriechne štruktúry...“²⁴, pričom tieto perfekcionistačné nádeje demokratického kapitalizmu sú nerealizovateľné.

Kresťania v tejto sfére majú morálnu šancu poukázať na zmysel a cieľ ekonomickej a hospodárskej aktivity človeka²⁵. Zároveň je tu i morálna povinnosť apelovať na spoločnosť v prípadoch, kedy dochádza k negatívnym javom v hospodárskom živote spoločnosti. V rámci

¹⁹ Por. MM 56 - 57.

²⁰ Por. CA 40.

²¹ Por. MM 69 - 83.

²² Por. H. Skorowski. *Pojęcie: zaangażowanie społeczne*. In: *Zaangażowanie chrześcijan w życiu społecznym*. Red. A. Marcol. Opole 1994 s. 172.

²³ Por. CA 36.

²⁴ Por. M. Novak. *Confession of a Catholic*. San Francisco 1983 s. 183.

teologickomorálnej syntézy je nevyhnutnosťou riešiť problém morálneho fundamentu, ktorý má byť nevyhnutným predpokladom pravdivého a integrálneho rozvoja spoločnosti v ekonomickohospodárskej oblasti.

Morálna teológia a kresťania nemôžu súhlasiť s prijatím takých spoločensko-hospodárskych systémov, ktoré sú dôležitejšie ako osoba človeka, lebo tieto systémy nikdy nemôžu zohľadniť integrálny rozvoj osoby ani spoločnosti. Hospodársky systém, ktorý vychádza z takýchto pozícií, si vôbec nepripustí diskusiu o závažných morálnych otázkach v tejto oblasti. Šťastie človeka nemožno identifikovať s hospodárstvom a jeho úspechmi. Kresťania sú teda povinní podporovať taký hospodársky systém, ktorý za danej situácie bude skutočne smerovať k tomu, aby sa človek mohol lepšie integrálne rozvíjať v duchu personalistickej spravodlivosti a v jej sociálnom rozmere, ktorý vychádza z personalistického stanoviska.

V demokratickom systéme sa má hospodárskoekonomická dimenzia života spoločnosti inšpirovať sociálnou spravodlivosťou, ktorá je dôležitou úlohou štátu, ktorý nesie zodpovednosť²⁶ za ekonomickohospodársky život spoločnosti. Preto i kresťania vo svojom poslaní majú prezentovať kompetencie a poslanie štátu, ktorý na jednej strane rešpektuje prirodzenú autonómiu tejto oblasti a na druhej strane má regulačne zasahovať do vývoja ekonomiky a hospodárstva, aby sa zabránilo sociálnym otrasom a škodám, ktoré postihujú predovšetkým tých najslabších. Toto zasahovanie sa realizuje rozličnými spôsobmi, ktoré sú morálne prípustné v kontexte rešpektovania spoločného dobra ako aj rešpektovania dôstojnosti ľudskej osoby.

Kresťania vo svojom poslaní akcentujú spojitosť morálnej problematiky spravodlivosti, ktorá sa realizuje v kontexte práce, súkromného vlastníctva a spoločensko-hospodárskeho života²⁷. Teologickomorálna problematika súvisiaca s princípom spravodlivosti a jeho aplikáciou v oblasti práce a súkromného vlastníctva sa dotýka fundamentálnych a neodňateľných práv človeka ako aj jeho morálnych povinností, ktoré vyplývajú zo spravodlivosti voči sebe i ostatným členom spoločnosti. Kresťania sú poslaní priniesť spoločnosti posolstvo, že rešpektovanie fundamentálnych práv človeka, ako právo na prácu a na súkromné vlastníctvo, je sprítomnením spravodlivosti v spoločenskom a hospodárskom živote spoločnosti.

Hospodársky a ekonomický život nie je uzavretou oblasťou ľudskej aktivity, ale má brať do úvahy morálne normy, ktoré upravujú interpersonálne vzťahy v spoločnosti. Kresťania majú byť zástancami hospodárskej pomoci voči tým, ktorí ju naliehavo potrebujú i v domácom prostredí ako aj v medzinárodnom meradle. Je potrebné, aby si kresťania boli v rámci svojho poslania vedomí, že dielo pomoci i znivelovanie existujúcich disproporcií musí zahŕňať väčšie skupiny štátov a v širšej perspektíve všetky národy²⁸. Teda poslaním kresťanov v ekonomike a hospodárstve je angažovanie sa v prospech tých štátov, ktoré trpia v dôsledku hospodárskoekonomického vykorisťovania a zneužívania zo strany ekonomicky vyspelých štátov, ktoré profitujú na nevedomosti, slabosti a nedôstojnom postavení určitej skupiny krajín.

Teologickomorálna reflexia zdôrazňuje potrebu rešpektovania prezentovanej koncepcie integrálneho rozvoja v encyklike, ktorý nemožno redukovať do ekonomickej dimenzie, ale je

²⁵ Tu je potrebné, aby kresťania v duchu propozícií encykliky poukázali na úlohy štátu, ktorý formou stratégie plánovania môže napomôcť hospodárskemu rozvoju, z ktorého bude môcť každý človek proporcionálne čerpať a zároveň sa primerane podieľať na tomto rozvoji. Štát a spoločnosť majú za úlohu vytvoriť systém, ktorý bude zohľadňovať požiadavky a potreby človeka, ktoré vyplývajú z jeho prirodzenosti. Por. CA 15.

²⁶ Por. J. M. Mejía. *Come leggere L'Enciclica*. In: *Giovanni Paolo II. Centesimus annus*. Rome 1991 s. 27.

²⁷ Por. W. Werpehowski. *Justice*. In: *A New Dictionary of Christian Ethics*. Ed. J. F. Macquarrie, J. Childress. London 1986 s. 329 - 332.

²⁸ Por. J. Majka. *Etyka życia gospodarczego*. Warszawa 1980 s. 265.

potrebné, aby sa spoločnou kooperáciou pozdvihla dôstojnosť a tvorivosť každého jednotlivca²⁹. V poslaní kresťanov sa zameriava i na schopnosť človeka odpovedať na vlastné povolanie i v ňom obsiahnutú výzvu Boha, ktorý pozýva človeka, aby hospodárskou a ekonomickou aktivitou priblížil seba samého k Stvoriteľovi. Toto smerovanie zabezpečí dôstojnejší život človeka v kontexte práce i v kontexte práv a povinností, ktoré vyplývajú z povinnosti pracovať.

Veľmi problematickou je oblasť ľudskej práce a zamestnania každého človeka v kontexte využívania človeka ako pracovnej sily, ak sa berie do úvahy fenomén nezamestnanosti. Kresťania stoja pred riešením situácie, kde dochádza zo strany potencionálneho zamestnanca k ponuke vlastnej pracovnej sily zamestnávateľovi, ale všetko je podmienené dopytom a konkurenciou, čiže čisto ekonomickohospodárskym princípom voľného trhu.

V duchu encykliky sa zdôrazňuje jedno zo základných práv človeka, ktorým je právo na prácu³⁰, ktorého realizácia spočíva proporcionálne na štáte, súkromnom sektore a na samotnom konkrétnom jednotlivcovi. Morálna požiadavka pracovať je i právom človeka, pričom tento problém sa stáva prioritným hlavne pre budúcnosť. V tejto oblasti jestvuje veľké nebezpečenstvo zneužívania sociálneho postavenia nezamestnaných, ktorí sú pod extrémnym tlakom, ktorý ich oberá o slobodu rozhodovania, vyjadrovania a iné základné ľudské práva.

Propagovaná idea trhového hospodárstva má svoje hranice, ktoré musia rešpektovať právo človeka na prácu. Keďže si človek prácou zaobstaráva materiálne dobrá, ktoré sú nevyhnutné pre život človeka, sú kresťania povinní vo svojom poslaní poukazovať na vzájomnú súvislosť medzi prácou a súkromným vlastníctvom a spoločenský život sa má konštituovať podľa tejto morálnej požiadavky³¹. Hospodárstvo má teda napĺňať základné požiadavky vyplývajúce z morálnych princípov, v ktorých je obsiahnuté právo a povinnosť človeka pracovať a tak sa podieľať na integrálnom rozvoji seba i spoločnosti.

Kresťania sa majú angažovať za tieto práva človeka v oblasti hospodárstva, lebo antropologická koncepcia kresťanstva vidí predovšetkým každého konkrétného jednotlivca. Tento človek je osobou, ktorá má svoju ľudskú dôstojnosť v rozmere časnom i nadčasovom, pričom jej narušenie v jednej oblasti sa automaticky prejaví v inej oblasti³². Kresťania musia vidieť človeka v jeho celistvosti, aby dokázali skutočne zdôvodniť právo človeka na prácu a na druhej strane jeho povinnosť pracovať. Ekonomický a hospodársky život spoločnosti sa podľa teologickomorálneho pohľadu zameriava na dobro človeka, ktorým je integrálny rozvoj celej jeho ľudskej existencie.

V teologickomorálnej reflexii o hospodárskom živote človeka a spoločnosti je nutné pri riešení morálnej problematiky práce poukázať na skutočnosť, že práca je morálnou povinnosťou, ktorá má hlbokú teologickú a spoločenskú motiváciu³³. Kresťania vo svojom poslaní majú zdôrazniť, že morálna povinnosť človeka pracovať je zakorenená v príkaze Stvoriteľa, kde človek skrze prácu realizuje seba a svoje človečenstvo, ale sa i podieľa na rozvoji blížneho, čiže národa, spoločnosti a celej ľudskej rodiny.

Kresťanská angažovanosť v hospodárstve sa môže stať cestou k rozviazaniu páľčivej spoločenskej otázky, ktorá stojí pred celým štátom. Kresťania vo svojej hospodárskej angažovanosti majú poukazovať na objektívny poriadok hodnôt, ktorý jasne svedčí o tom, že bez správneho usporiadania sveta ľudskej práce nemožno hovoriť o akomkoľvek hospodársko-spooločenskom poriadku, ktorý by rešpektoval primát práce pred kapitálom alebo primát človeka pred prácou. Je poslaním kresťanov, aby svojou angažovanosťou prezentovali

²⁹ Por. CA 29.

³⁰ Por. CA 48.

³¹ Por. G. Grises. *The Way of the Lord Jesus. Vol 2.* s. 753 - 834.

³² Por. K. T. Kelly. *New Directions in Moral Theology. The Challenge of Being Human.* London 1992 s. 27 - 60.

³³ Por. LE 16.

primát práce pred materiálnymi hodnotami a tak zhodnotili podmetový rozmer práce človeka³⁴ v hospodárstve, pretože práca je osobná, spoločenská, morálna a ekonomická aktivita človeka.

Kresťania majú v rámci svojho poslania poukázať i na morálnu hodnotu práce, ktorá nezáleží od jej druhu alebo od jej dočasných výsledkov. Každá práca má zmysel, ak spôsobuje vznik alebo rozmnožovanie morálnych hodnôt. To si však vyžaduje od kresťanov, aby sa jednoznačne zasadili o prezentáciu morálnych noriem, ktoré majú univerzálnu platnosť a odvolávajú sa na teológiu stvorenia ako aj na príkaz rešpektovania morálneho požiadavku odpočinku. Súčasný étos produkcie je v protiklade s kresťanským chápaním práce, ktorú je potrebné vidieť v kontexte celého života človeka.

Kresťanská angažovanosť v hospodárstve je zacielená na náboženský rozmer pracovnej hospodárskej aktivity človeka, ktorý je povolaný k tomu, aby sa jeho pracovná činnosť stala aj náboženským aktom. Totiž, kresťania, participujúc na hospodárskom živote spoločnosti, majú vo svojom poslaní vidieť človeka i v jeho náboženskej dimenzii. Kresťania majú zdôrazniť, že v hospodárskej činnosti človek nemôže zabúdať na náboženský kult a odpočinok.

Poslaním kresťanov v oblasti hospodárstva je i poukávanie na ekologické cítenie a na morálnu zodpovednosť všetkých, ktorí sa zúčastňujú na ekonomickom živote spoločnosti. Táto oblasť veľkou morálnou výzvou pre kresťanov i pre všetkých zainteresovaných, ktorí v duchu morálnej zodpovednosti za seba i za budúce generácie budú pristupovať zodpovedne k životnému prostrediu. Hospodárstvo má zodpovedne a šetrne využívať prírodné zdroje, ktoré sú darom zeme a prináležia, v kontexte spoločného dobra, proporcionálne všetkým.

Nakladanie s prírodnými zdrojmi v oblasti hospodárstva, ktoré prehnane a nezriadené spotrebúva toto bohatstvo zeme, je v rozpore s učením encykliky ako aj v rozpore so Stvoriteľovým určením týchto dobier³⁵. Hospodársky činný človek ako aj nadnárodné hospodárske, finančné a ekonomické skupiny sa nesmú postaviť na miesto Boha v diele stvorenia, aby paradoxne nespôsobovali vzburu prírody, ktorá sa obracia proti samotnému človekovi. Kresťania vo svojom poslaní nesmú tolerovať tieto prejavy hospodárskeho individualizmu a egoizmu, ale majú poukázať na biblický postoj úcty a morálnej zodpovednosti voči darom Stvoriteľa.

Kresťania sú povolaní rozličným a pritom konkrétnym spôsobom poukázať na fakt, že hospodárska aktivita človeka i ekonomických spoločenstiev sa nemôže zameriavať na štát blahobytu, obmedzený len na materiálnu sféru³⁶. Koncentrácia hospodárstva na materiálny blahobyť a na neúmerne drancovanie darov zeme nemôže z dlhodobej perspektívy viesť ku vzniku štátu a spoločnosti, ktorá oplýva blahobyťom. Poslanie kresťanov spočíva v presadzovaní takej koncepcie blahobytu, ktorá s úctou využíva prírodné zdroje a za blahobyť považuje celkovú úroveň života spoločnosti vo všetkých jej oblastiach.

Poslanie kresťanov spočíva v prinavrátení prirodzeného poriadku vzťahov do hospodársko-spoločenského života spoločnosti, ktorá bude rešpektovať dary zeme ako aj subsidiárny charakter hospodárstva. Ak teda demokratický liberálny kapitalizmus a ani kolektivistický socializmus nedokázali riešiť hospodárske problémy vyhovujúcim spôsobom, ktorý by rešpektoval dôstojnosť človeka, tak sa súčasný hospodársky a spoločenský systém musí zmeniť v tých oblastiach, ktoré toto neumožňujú.

Je možné, že riešením tejto problematiky by bolo konštituovanie sociálneho trhového hospodárskeho systému³⁷, ktorý by vychádzal zo základných sociálnych princípov morálnej

³⁴ Por. LE 11 - 12.

³⁵ Por. CA 37.

³⁶ Por. R. Preston. *Welfare State*. In: *A New Dictionary of Christian Ethics* s. 657 - 658. K tomuto pojmu, ktorý sa často používa vo svete je potrebné zaujať kritické stanovisko, lebo sa zanedbáva duchovný a morálny rozmer blahobytu, bez ktorého materiálny blahobyť smeruje k postupnému rozkladu spoločnosti.

³⁷ Por. J. Gocko. *Ekonomia i moralność*. Lublin 1996 s. 313.

teológie, ktorá predkladá solidaritu, subsidiaritu a spoločné dobro ako nevyhnutné predpoklady zlepšenia sociálneho ako aj celkového postavenia človeka. Ide o konštituovanie systému, ktorého prioritou bude objektívny morálny normatívny fundament, ktorý je úzko spojený s pravdivou antropologickou koncepciou človeka.

Encyklika pod zorným uhlom sociálnej náuky cirkvi stanovuje jasné konkrétne požiadavky³⁸, ktoré majú byť realizované v hospodárstve. Je potrebné rešpektovať princíp voľného trhu, zabezpečiť podmienky pre stály hospodársky rozvoj vzhľadom na budúce pokolenia, zabezpečiť stabilitu meny, konštituovať pevné interpersonálne vzťahy v spoločnosti, kontrolovať mechanizmy voľného trhu, rešpektovať všeobecné určenie dohier, starať sa o trh práce, konštituovať sociálny záchranný systém, ktorý vyžaduje prácu vo verejnom záujme, zabezpečiť skutočnú účasť každého človeka na spoločenskom živote spoločnosti. V teologickomorálnom kontexte poslania kresťanov ide o konkrétne oblasti angažovania sa kresťanov v hospodárstve.

Encyklika je súčasťou procesu hľadania odpovede na tieto problémy v hospodárskom živote spoločnosti a vyzýva k aktívnemu zapojeniu kresťanov do tohto procesu. Obsahuje prepracovaný rozbor podnikania z hľadiska oficiálnej autority katolíckej cirkvi s dôrazom na vytvorenie slobodnej a morálnej spoločnosti. Pápež poukazuje na potrebu rešpektovania kresťanskej antropológie v personalistickom duchu, ktorá je základom pre rozvoj spoločnosti. Encyklika má pre poslanie kresťanov určujúci význam z hľadiska jej teologického charakteru, ktorý je prítomný v celom dokumente, na ktorý nemožno nazerať len z ekonomického zorného uhla.

Tento redukcionizmus by mohol viesť ku celospoločenskej katastrofe. Dosiahnutá sloboda podnikania, voľného trhu a demokracia nemôžu teda viesť k triumfalizmu najmä u tých, ktorí veria v demokraciu a v kapitalizmus, ako vo východisko pre budúce tisícročie. Súčasný (i morálny) stav v spoločnosti je veľmi krehkou (skôr) nerovnováhou ako stabilitou. Kresťania sú však povolaní k tomu, aby posilnili tie pozitíva, ktoré sa dosiahli, na druhej strane majú kresťania poukázať na negatíva a prispieť k ich odstráneniu.

Zoznam použitých skratiek Magistéria

CA	- Ján Pavol II. Encyklika „Centesimus annus“ (1991).
ChL	- Ján Pavol II. Apoštolský list „Christifideles laici“ (1988).
DiM	- Ján Pavol II. Encyklika „Dives in misericordia“ (1980).
GS	- Druhý Vatikánsky Koncil. Pastorálna konštitúcia o cirkvi v súčasnom svete. „Gaudium et spes“ (1965).
LE	- Ján Pavol II. Encyklika „Laborem exercens“ (1981).
MM	- Ján XXIII. Encyklika „Mater et magistra“ (1961).
QA	- Pius XI. Encyklika „Quadragesimo anno“ (1931).
SRS	- Ján Pavol II. Encyklika „Sollicitudo rei socialis“ (1987).

Táto kapitola bola v printovej podobe a v širšom rozsahu publikovaná v monografii R. Balák: Kresťan – morálnosť – poslanie, Lublin – Prešov 2003 ss.227-243.

³⁸ Por. CA 19. Tieto požiadavky sa dotýkajú nielen práce, ale aj celkového charakteru hospodárskeho systému v spoločnosti. V súčasnosti však o žiadnom hospodárskom systéme nemožno tvrdiť, že zodpovedá teologickomorálnym požiadavkám sociálneho učenia cirkvi.